

МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

METHODOLOGY, HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES OF AGRARIAN HISTORY

УДК 94:[37:316.334.55=161.2](477.83/86)»1926/1935»(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Boiechko

В. Ф. Боєчко

*доктор історичних наук, професор, професор
кафедри історії України Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6023-4832>*

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ 1926-1935 РР. ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «ДІЛО»

У статті проаналізовано особливості освіти українського селянства у Східній Галичині. Цей процес висвітлювався в публікаціях газети «Діло». Автором виокремлено пріоритети, мету діяльності досліджуваного часопису. Доведено, що «Діло» був одним із наймасовіших та найавторитетніших тогочасних часописів, який одним зі своїх завдань ставив «боротьбу за українську державність».

Ключові слова: селянство, освіта, Східна Галичина, часопис «Діло».

Постановка проблеми. Дослідження державотворчих та культурно-освітніх перетворень, що мали місце у період існування Другої Речіпосполитої є корисними для України як найближчого сусіда та партнера. За умовами Версальського договору українці в Другій Речіпосполитій отримали право на розвиток своєї національної культури. Рівні права поляків і національних меншин були прописані в Конституції Польської республіки. На практиці демократичні заяви урядовців мали лише декларативний характер. Від другої половини 20-х – початку 30-х років ХХ ст. у Східній Галичині розгортається активна політика колонізації, спрямована передовсім на культурно-освітню сферу. Вона проводилася під гаслами захисту польських державотворчих інтересів. Українське населення бачило в цьому загрозу для власної культури та самобутності. На сторінках української періодики міжвоєнного періоду, зокрема газети «Діло», найбільш актуальною темою була освіта українського селянства, шкільництва та навчання українською мовою. Важливість публікації зумовлена тим, що в українській історіографії недостатньо повно висвітлені процеси культурно-освітніх перетворень на західноукраїнських землях у Другій Речіпосполитій у 1926–1935 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До порушеної нами теми за роки незалежності України зверталися вітчизняні історики, які вивчали окремі аспекти, зокрема М. Семчишин [1], І. Курляк [2] та ін.

Автор ставить за мету дослідити особливості освіти українського селянства у Східній Галичині 1926 – 1935рр. за матеріалами газети «Діло».

Виклад основного матеріалу. Травневий переворот і прихід до влади Ю. Пілсудського був сприйнятий українською інтелігенцією як можливість здобуття автономії для земель, які були заселені переважно українцями, або, хоча б згортання політики асиміляції та встановлення сприятливих умов для розвитку української культури. На її думку, це дало б можливість у майбутньому використовувати південно-східні землі Другої Речіпосполитої як плацдарм для культурного впливу на українців, які проживали в СРСР, і у перспективі створення Наддніпрянської України та послаблення СРСР. Подібні думки та переконання були популярними загалом через те, що українські політики пам'ятали співпрацю С. Петлюри та Ю. Пілсудського, польсько-більшовицьку війну і тому природньо, що Ю. Пілсудський та весь лівий табір сприймалися українцями як природний союзник у боротьбі з більшовизмом і відродження Української держави. Також на користь позитивного ставлення українців до Ю. Пілсудського та лівого табору відіграла політика, яку проводила ендечія до 1926 р., що полягала в проведенні жорсткої політики асиміляції українського населення, яку українські політики вважали не інакше як «дискримінаційною». До неоднозначної національної політики додавалися ще політична та економічна нестабільність. Зважаючи на це, «травневий переворот» та прихід до влади Ю. Пілсудського був загалом позитивно сприйнятий українцями.

Однак невдовзі виявилось, що Ю. Пілсудський і нова влада не мають чіткої стратегії щодо українців і, хоча колонізаційні процеси значно уповільнилися, проте не зупинилися. Така ситуація не задовольняла українську еліту, яка вимагала як мінімум автономії тих територій, які були в більшості заселені українцями. З часом Ю. Пілсудський почав проводити авторитарнішу політику, розпочалися політичні репресії опонентів, що призвело до посилення недовіри українців до польської держави і утворення радикальних терористичних організацій з одного боку, а з іншого – до падіння довіри населення до українських політиків через їх неспроможність захистити українців «легальними» методами. Це зумовило поступове зростання напруги у стосунках між українським та польським населенням Другої Речіпосполитої, в трагедію під час Другої Світової війни.

Весь цей період докладно висвітлено в найстарішій українській газеті «Діло», яка виходила у Львові. Вона була не лише найстаріша, але також наймасовіша та найавторитетніша з усіх видань, що виходили українською мовою в Другій Речіпосполитій. Своєю метою «Діло» проголосило боротьбу за «пробудження українського народу»,

а пізніше – «боротьбу за українську державність». Дослідження цієї газети дає змогу не просто висвітлити сухі факти чи події, які вже були досліджені раніше, а побачити життя українського суспільства буквально «зсередини». Водночас, важливо зауважити, що до публікацій «Діла» потрібно ставитися критично, адже передусім часопис вважав своєю метою «боротьбу за українську державу», що автоматично означало критику Польської держави та польського політикуму загалом.

Загалом освітня та культурна політика Польщі цього періоду характерна тим, що вона спрямовувалася на обмеження будь-яких проявів українського національного руху. Урядовці прагнули послабити основні українські центри національно-освітньої роботи на селі: згорнути роботу «Просвіти», «Рідної школи», спортивних та економічних товариств [3, 2]. Відзначимо, що «Діло» дуже чутливо реагувала на ситуацію, коли влада втручалася у духовне, культурне та освітнє життя українців. Це було зумовлено тим, що одним із пріоритетів своєї діяльності часопис визначив: дбати про подальший розвиток гуманітарної освіти, науки, просвіти як важливих факторів поглиблення національної свідомості, відродження традицій і культури власного народу. Водночас газета закликала українців сприяти поширенню та розвитку власних освіти та культури, «засновувати і зміцнювати повсюдно в краї інституції, що слугували б основою протидії зазіхань на національні інтереси, в чому немаловажну роль відіграла освіта» [4, 1].

Публікації «Діла» на тему культури та шкільництва можна розподілити на декілька категорій:

аналітичні статті з аналізом становища українського шкільництва та культури в Польщі загалом чи в окремому воєводстві (часто зі статистичними даними, які були почерпнуті з польських урядових джерел). У таких статтях зазвичай домінувала теза, що, незважаючи на переважачу кількість українського населення на частині територій, у привілейованому положенні перебували польські заклади освіти;

агітаційні публікації, які мали на меті заохотити українське населення до підтримки культурницьких установ або шкіл чи гімназій. Зазвичай це або заклики жертвувати кошти на підтримку діяльності просвітницьких організацій (наприклад, «Просвіта» чи «Рідна школи»), або агітація за навчання в приватних українських закладах;

статті, в яких детально висвітлено різні локальні події, пов'язані з культурою. Їхній зміст залежав від характеру події, але найчастіше матеріалом для такої статті була ліквідація якоїсь української школи, що використовувалось як доказ тези про утиски українців з боку влади або, навпаки, це могло бути відкриття приміщення «Просвіти», «Рідної школи», яке подавалось як доказ того, що українці гуртуються довкола своїх закладів і готові фінансово їх підтримувати.

«Діло» сприйняло та висвітлювало приход до влади Ю. Пілсудського у «нейтрально-позитивному» ключі і однією з причин була попередня агресивна

політика уряду в питаннях української культури, зокрема, в питанні шкільництва. Редактори часопису пам'ятали, що Ю. Пілсудський на початку 1920-х років виступав за широкі права для національних меншин і також очікували, що з політиками лівого табору домовитися буде легше, ніж із правими. Проте розуміння того, що політику щодо непольських народів не буде радикально змінено прийшло доволі швидко. Так, вже в статті за 22 травня 1926 р. з красномовною назвою «Без змін?» автор розмірковує над тим, що для легалізації перевороту і недопущення хаосу в країні Ю. Пілсудський піде на перемовини з правими політиками. Щоб їх заспокоїти політика щодо національних меншин (особливо в питанні шкільництва) залишиться без змін. Таким чином, це буде «концесія лівиці коштом непольським народів» [5, 1].

Хоча після травневого перевороту 1926 р. у Польщі встановлення режиму «санациї» новий уряд запевняв, що у Східній Галичині та Волині всі освітні потреби українців рідною мовою будуть задоволені й українці матимуть «всі степені шкільництва до університетів включно», у подальшому загальна політика асиміляції українців продовжувалась, так само продовжувалась і ліквідація українських шкіл, читалень та різних просвітніх закладів [6, 2]. Водночас після травневого перевороту цей процес значно сповільнився, але не був припинений повністю. Одним зі способів ліквідації українського шкільництва було переведення україномовних шкіл на польсько-українську мову навчання. Цей процес був розпочатий та обґрунтований ще у 1924 р. після прийняття т.зв. Lex Grabski. Такий метод колонізації однаково застосовувався як у тих місцевостях, де поляки та українці становили приблизно однакову кількість мешканців (і відповідно учнів), так і там, де українці були в абсолютній більшості. Так, в одній зі статей висвітлено ситуацію, що на території Східної Лемківщини в селах, де українці становлять близько 90% населення утворюються двомовні школи, де домінуючою мовою викладання є польська [7, 2]. Історик Р. Тожецкий наводить таку статистику: станом на 1929/30 навчальний рік у Східній Галичині школи з навчанням польською мовою становили 47%, українською – 15,1%, утравквістичні – 37,9%. На Волині ж 60,8% шкіл було з польською мовою навчання, лише 0,6% українською і 38,6 утравквістичні [8, 292].

Не меншу небезпеку для української освіти, ніж утворення утравквістичних шкіл, газета вбачала і в малій кількості вчителів-українців. Також «Діло» подало статистичне співвідношення вчителів-українців до греко-католицького населення в повітах Східної Галичини і дійшло до висновку, що вчителів-українців критично мало. Серед усіх повітів лише в одному – Турчанському кількість українських вчителів становить 51% від загальної кількості вчителів, хоча 80% населення – це греко-католики (які, скоріше за все, є українцями), а в усіх інших повітах українських вчителів максимум 20-40% від загальної кількості вчителів [9, 2].

Великою проблемою було переведення вчителів-українців зі східних теренів Польщі до

інших регіонів. Наприклад, «Діло» подає статистику, посилаючись на урядові джерела, що загальна кількість вчителів-українців у народних школах станом на 1931 р. становить 4 965 осіб, з них у Східній Галичині працювало 3 237, «центральных» воєводствах – 1002, а на Волині та Полісі – лише 671 [10, 3]. Також «Діло» яскраво ілюструвало критичну ситуацію зі школами з українською мовою навчання. Зокрема, на Волині у 1923 р. таких шкіл було 421 (із польською мовою – 676), у 1926 р. не було жодної української школи (польською мовою – 708), а в 1927 р. – 4 українські школи (польською мовою 729) [11, 2]. Р. Тожецький подає таку статистику щодо Східної Галичини: станом на 1930 р. державних середніх шкіл із українською мовою викладання було 6 (з польською – 58, утраквістична – 1), приватних середніх шкіл із українською мовою – 11 (з польською 42), державних шкіл для підготовки вчителів із українською мовою – 2 (з польською – 8, утраквістичних 13), приватних шкіл для підготовки вчителів з українською мовою – 8 (з польською – 20) і державних фахових шкіл із українською мовою взагалі не було (з польською – 20), а приватних фахових шкіл із українською мовою лише 2 (із польською мовою – 59).

Отже, згідно з поданою в «Ділі» інформацією, ми можемо виокремити дві тенденції: перша – це те, що 20% вчителів-українців не працювали на «своїй» території. Друге – це тенденція до переведення шкіл на двомовне навчання і витіснення української мови взагалі з процесу здобуття освіти.

Рішенням, яке змінило польське міжвоєнне шкільне життя та суттєво вплинуло на становище освіти на т.зв. «східних кресах», стала реформа освіти 2 січня 1932 р. Її сутність полягала у реорганізації середньої освіти. Було проголошено курс на реформування усіх трьох гілок шкільництва: загальноосвітньої, фахової та підготовки вчителів (педагогічної). Згідно з реформами, в Польщі було запроваджено триступеневу систему початкових шкіл [12, 32]. Школа першого рівня – чотирикласна, другого – шестикласна та третього – семикласна. Внаслідок таких змін між програмою шкіл так званого першого рівня і програмою гімназії створювався розрив у три класи, що позбавляло випускників школи будь-якої можливості вступити до гімназії. Беручи до уваги, що школа третього рівня була практично єдиною у сільській місцевості, а соціальна структура українського населення була переважно «сільською», шкільний закон 1932 р. значно ускладнив можливість отримання вищої освіти українцями.

Головним голосом проти шкільної реформи виступала найбільша українська партія – УНДО. Її члени писали: «Законопроект про приватне і державне шкільництво має утруднювати, коли не унеможлиблювати сільській молоді доступ до середніх і вищих шкіл, а в слід тим припинити продукцію української інтелігенції. Знову ж закон про приватне шкільництво піддає українське приватне шкільництво в повну залежність від адміністраційної влади» [13, 3].

1932 р. на основі декрету президента, уряд провів новий шкільний плебісцит. Проте,

незважаючи на те, що на плебісциті 1932 р. українці зібрали 300 тис. декларацій про вимогу навчання українською мовою, що було втричі більше, ніж у 1925 р., близько 500 українських шкіл були перетворені на польські або утраквістичні [14, 232]. У своїй промові в сеймі Д. Левицький – голова УНДО зазначив, що такі дії польської влади «нищать у того населення віру в можливість легальної боротьби» [15, 1]. У цій же промові він висловив обурення тим, що у 1929–1933 рр. було різними способами усунуто від викладання 530 українських вчителів, а на їх місце прийнято лише кілька десятків нових вчителів. Все це свідчило про поступове продовження асиміляційної політики в шкільництві, що викликало незадоволення в українській інтелігенції.

Висновки. Отже, проаналізувавши публікації газети «Діло», ми дійшли висновків, що система освіти українського селянства у Другій Речіпосполитій не втратила своїх національних рис. Це стало можливим завдяки активній діяльності та співпраці інтелігенції, кооперативів та греко-католицького духовенства. Польська держава проводила чітку політику до переведення українських шкіл на двомовне навчання і витіснення української мови з процесу здобуття освіти. «Рідна школа» стала основою усього шкільництва й культурного виховання. Цій освітній мережі вдалося організувати навчальний процес у дошкільних закладах, народних і фахових школах, гімназіях, учительських семінаріях. Також організація проводила навчальні курси та лекції для неграмотних, займалася бібліотечною і видавничою справами. Особливості культурно-освітнього процесу регулярно висвітлювалися в публікаціях газети «Діло». Головним своїм завданням часопис визначав боротьбу за українську державність. Редакція газети активно виступала проти закриття україномовних навчальних закладів та запровадження навчання польською мовою. Культурно-освітні заклади були осередками формування і розвитку української національної ідентичності на західноукраїнських землях у складі Другої Речіпосполитої.

Список використаної літератури та джерел:

1. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. Київ, 1993. С. 487.
2. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття). Історико-педагогічний аспект. Тернопіль, 2000. С. 141.
3. Підгірський С. Кресова індустрія. Діло. 1924. Ч. 288. С. 2.
4. Федорців Ф. Проти вандалізму – якою мусить бути наша відповідь. Діло. 1.10.1922. Ч. 23. С. 1.
5. Мудрий В. Без змін? Діло. 22.05.1926. Ч. 111. С. 1.
6. Мудрий В. В новій фазі. Діло. 4.12.1927. Ч. 271. С. 2.
7. Мудрий В. Східна Лемківщина та її школи. Діло. 6.07.1926. Ч. 147. С. 2.
8. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923-1929, Kraków. 1989. S. 292.
9. Ліщинський І. Українське народне учительство. Діло. 4.07.1926. Ч. 146. С. 2.
10. Вірний І. Кілька категорій українського народного учительства. Діло. 6.10.1932. Ч. 221. С. 3.
11. Мудрий В. E pur si muove... Діло. 15.11.1927. Ч. 255. С. 2.
12. Sadowska J. Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932-1933, Białystok. 1999. S. 32.

13. Левицький Д. УНДО проти нових польських законопроектів. Діло. 18.03.1932. Ч. 59. С. 3.
14. Павлів І. Освітня політика Польщі на західноукраїнських землях 1918-1939 рр. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. 2011. Вип. 2. С. 232.
15. Левицький Д. Положення українського народу в Польщі. Діло. 6.11.1933. Ч. 293. С. 1.

References:

1. Semchyshyn, M. (1993). Tysiacha rokov ukraïnskoï kultury. Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu. [A thousand years of Ukrainian culture. Historical overview of the cultural process]. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Kurlyak, I. (2000). Klasychna osvita na zakhidnoukraïnskykh zemliakh (KhIKh – persha polovyna KhKh stolittia). Istoryko-pedahohichnyi aspekt. [Classical education in the western Ukrainian lands (XIX - first half of the XX century). Historical and pedagogical aspect]. Ternopil. [in Ukrainian].
3. Pidhirsky, S. (1924). Kresova industriia. [Kresova industry]. *Dilo (Work)*, 288, 2. [in Ukrainian].
4. Fedortsiv, F. (1922). Proty vandalizmu – yakoiu musyt buty nasha vidpovid. [Against vandalism - what should be our answer]. *Dilo (Work)*, 10, 1, 23, 1. [in Ukrainian].
5. Mudryy, V. (1926). Bez zmin? [No change?]. *Dilo (Work)*, 05, 22, 111, 1. [in Ukrainian].
6. Mudryy, V. (1927). V novii fazi. [In a new phase]. *Dilo (Work)*, 4, 12, 271, 2. [in Ukrainian].
7. Mudryy, V. (1926). Skhidna Lemkivshchyna ta yïi shkoly. [Eastern Lemkivshchyna and its schools], 6, 07, 147, 2. [in Ukrainian].
8. Torzecki, R. (1989). *Kwestia ukraïnska w Polsce w latach 1923-1929*. Kraków. [in Polish].
9. Lishchynsky, I. (1926). Ukraïnske narodne uchytelstvo. [Ukrainian folk teaching]. *Dilo (Work)*, 07, 04, 146, 2. [in Ukrainian].
10. Virnyy, I. (1932). Kilka katehoriï ukraïnskoho narodnoho vchytelstva. [Several categories of Ukrainian folk teaching]. *Dilo (Work)*, 10, 6, 221, 3. [in Ukrainian].
11. Mudryy, V. (1927). E pur si muove... *Dilo (Work)*, 15, 11, 255, 2. [in Ukrainian].
12. Sadowska, J. (1999). *Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932-1933*. Białystok. [in Polish].
13. Levitsky, D. (1932). UNDO proty novykh polskykh zakonoproektiv. [UNDO against new Polish bills]. *Dilo (Work)*, 18, 59, 3. [in Ukrainian].
14. Pavliv, I. (2011). Osvitnia polityka Polshchi na zakhidnoukraïnskykh zemliakh 1918-1939 rr. [Educational policy of Poland in the western lands of 1918-1939]. *Naukovi zapysky Ternopïl'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. (Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk)*, 2, 232. [in Ukrainian].
15. Levitsky, D. (1933). Polozhennia ukraïnskoho narodu v Polshchi. [The situation of the Ukrainian people in Poland]. *Dilo (Work)*, 11, 6, 293, 1. [in Ukrainian].

V. Boiechko

PECULIARITIES OF EDUCATION OF THE UKRAINIAN PEASANTS IN EASTERN GALICIA 1926-1935. ACCORDING TO THE MATERIALS OF THE NEWSPAPER "DILO"

Introduction. *The studies of state-building and cultural-educational transformations that took place during the existence of the Second Polish Republic are useful for Ukraine as a close neighbor and a partner. From the mid-20s and 30s of the twentieth century in Eastern Galicia, an active policy of the Polonization was unfolding, which was aimed primarily at the cultural and educational sphere. Such policy was pursued under the slogans of protecting Polish state-building interests. The Ukrainian population, in turn, saw this as a threat to their own culture and identity. In the*

pages of Ukrainian periodicals of the interwar period, in particular, the newspaper "Dilo", the most relevant topic was the education of the Ukrainian peasantry, schooling, and teaching in the Ukrainian language.

Purpose. *To find out the peculiarities of the education of the Ukrainian peasantry in Eastern Galicia in 1926-1935 according to the newspaper "Dilo".*

Results. *The publications of "Dilo" on the topic of culture and schooling can be divided into several categories: analytical articles with more general information and a general analysis of the situation of Ukrainian schooling and culture in Poland as a whole or in a particular province; propaganda publications aimed at encouraging the Ukrainian population to support cultural institutions or schools or gymnasiums; articles covering various local cultural events in detail.*

Conclusion. *Features of the cultural and educational process were regularly covered in the publications of the newspaper "Dilo". The main task of the newspaper was to determine the struggle for Ukrainian statehood. The newspaper's editorial staff actively opposed the closure of Ukrainian-language schools and the introduction of Polish-language education. Cultural and educational institutions were the centers of formation and development of Ukrainian national identity in Western Ukraine as a part of the Second Polish Republic.*

Keywords: *peasantry, education, Eastern Galicia, the newspaper "Dilo".*

УДК 94:[323.272:63-051](47) «19»

DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Kovalova

Н. А. Ковальова

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та українознавства Українського державного хіміко-технологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6192-9532>

ВИСВІТЛЕННЯ СЕЛЯНСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У ПРАЦЯХ ДОСЛІДНИКІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано дослідження науковцями та публіцистами початку ХХ ст. основних аспектів селянського / аграрного питання в Російській імперії. Встановлено такі основні напрями, які перебували в центрі наукового та публічного дискурсу: з'ясування сутності селянського / аграрного питання, соціально-економічних передумов селянської революції, аналіз селянських рухів. Зроблено висновок, що історіографія початку ХХ ст. створила загальну картину селянського питання в Російській імперії.

Ключові слова: *селянство, селянське / аграрне питання, селянська революція, селянська проблематика, селянський рух.*

Постановка проблеми. *Вивчення передумов та особливостей перебігу селянської революції розпочали дослідники початку ХХ ст., які підготували значний комплекс праць із селянської проблематики. Таке зростання наукового та публічного інтересу до аграрно-селянської проблематики було зумовлене комплексом чинників: вивченням стану сільського господарства Російської імперії урядовими комісіями, розробкою політичними партіями*